

МНОЖИННІСТЬ ЗЛОЧИНІВ

Лекція 2

Продовжуючи розгляд інституту множинності, переходимо наступного її виду: сукупності злочинів. Відповідно до ч. 1 ст. 33 КК *сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено*. Із цього визначення випливають наступні ознаки сукупності злочинів.

1. Особа (або група осіб) вчиняє два чи більше злочинів, кожен з яких являє собою одиничний злочин.

2. Кожний із злочинів у складі сукупності передбачений в Особливій частині КК в якості самостійного складу. Це можуть бути будь-які поєднання одиничних злочинів: простого із простим, наприклад, крадіжка і зґвалтування; двох ускладнених, наприклад, триваючого і складеного злочинів; закінченого і незакінченого злочинів; а також злочинів, вчинених особою в співучасті і самостійно.

3. Усі злочини при сукупності передбачені різними статтями або різними частинами статті Особливої частини КК. Дана вимога закону означає, що сукупність, передусім, утворюють різнорідні злочини. Такими злочинами визнаються діяння, що мають різні безпосередні об'єкти, або вчиняються з різними формами вини. Сукупність також може мати місце при вчиненні однорідних злочинів (якщо інше щодо кваліфікації цих злочинів не передбачене законом). Як виняток, сукупність можуть утворювати тотожні злочини.

Різнорідні і однорідні злочини передбачені в різних статтях або в різних частинах однієї статті Особливої частини КК, а тому при сукупності злочинів кожне з вчинених діянь отримує самостійну кваліфікацію за окремою статтею (частиною статті КК). Це положення прямо закріплене в ч. 2 ст. 33 КК.

Як правило, в чинному КК різнорідні і однорідні злочини передбачені в окремих статтях Особливої частини КК, але в деяких випадках різні частини однієї і тієї самої статті також можуть передбачати відповідальність за різні злочини. До таких статей належать, наприклад, ч. 1 ст. 115 КК – умисне вбивство і ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство за обтяжуючих обставин; ч. 1 ст. 371 КК, де встановлена відповідальність за завідомо незаконне затримання або незаконний привід і ч. 2 цієї статті – що передбачає покарання за завідомо незаконний домашній арешт або тримання під вартою.

Вказану точку зору на кваліфікацію сукупності злочинів поділяє також судова практика. Так, у постанові ПВСУ від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» у пункті 20-му чітко зазначено, що передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю злочинів застосовуються і у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями, так і за різними частинами однієї статті кримінального закону, якими передбачено відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції.

В окремих випадках сукупність злочинів можуть утворювати тотожні злочини, вчинення яких є ознакою іншого виду множинності – повторності. Це, наприклад, закінчений злочин і кримінально-

каране готування чи замах на такий самий (тотожний) злочин, а так само співучасть в такому злочині. Слід зазначити, що у деяких випадках сукупність злочинів можуть утворювати декілька тотожних злочинів, які передбачені не тільки однією статтею Особливої частини КК, а, навіть, однією частиною цієї статті. Мається на увазі ситуація, передбачена в ч. 4 ст. 70 КК, коли після постановлення вироку за один зі злочинів виявляється, що особа до постановлення цього вироку вчинила ще один чи декілька злочинів, за які не засуджувалася. Не виключається, що саме у цих випадках усі, вчинені особою злочини, можуть бути передбачені однією й тією ж самою частиною однієї статті КК.

Як бачимо, повторність тотожних злочинів тут одночасно виступає і видом сукупності злочинів. З огляду на своєрідне сполучення двох різних видів множинності, такі випадки в теорії кримінального права цілком слушно називають «повторність-сукупність».

4. Як вже було зазначено, для сукупності злочинів обов'язковою вимогою є те, щоб за жоден із злочинів, які її утворюють, особу не було засуджено. Це означає, що всі злочини винна особа вчиняє до винесення обвинувального вироку хоча б за один з них. При цьому немає значення одночасно суд розглядає справи про ці злочини, чи в різний час; один суд засуджує особу, чи різні суди. Можливі також випадки, коли після винесення вироку по справі буде встановлено, що засуджений є винним ще і в інших злочинах, які він вчинив до винесення попереднього вироку. В наведених ситуаціях все одно має місце сукупність злочинів, тому що всі злочини хронологічно вчинені до винесення вироку хоча б за один з них.

Особливістю даної ознаки сукупності злочинів також є те, що поняття засудження розповсюджується тільки на вироки, винесені судами України. Відповідно до Закону України від 3 березня 1998 р. № 140/98-ВР «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати та враховувати вироки, винесені судами іноземних держав, зокрема, при вирішенні питання про встановлення факту сукупності злочинів.

5. Наступне, на чому потрібно акцентувати увагу є те, що при визначенні сукупності не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими в законі. Тобто, як і при інших видах множинності, необхідним є збереження юридичних властивостей хоча б двома злочинами, які входять до сукупності. Отже, сукупність злочинів буде відсутньою, якщо: 1) хоча б один із двох вчинених злочинів був декриміналізований; 2) за один із двох злочинів особу було звільнено від кримінальної відповідальності: а) на підставі статей 45-49, 106 КК чи б) у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітнього (ст. 97 КК) або в) у зв'язку із застосуванням спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених в окремих статтях Особливої частини КК.

Таким чином, для наявності сукупності злочинів повинні існувати юридичні наслідки раніше вчиненого злочину. Наприклад, особа вперше вчинила умисний злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, за який була звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям згідно зі ст. 45 КК. Через деякий час дана особа знову вчинила злочин.

Оскільки перший злочин вже не тягне за собою юридичних наслідків, то в даному випадку сукупність злочинів буде відсутньою.

Види сукупності. Законодавче визначення сукупності не містить її поділу на види, але в судовій практиці і доктрині кримінального права сукупність поділяють на два види: реальну та ідеальну.

Реальна сукупність має місце там, де винна особа різними та відокремленими одне від одної діями вчиняє два чи більше злочинів, наприклад, зґвалтування і крадіжку. При реальній сукупності всі діяння, з яких вона складається, вчинюються у різний час, тобто між ними є певний проміжок. Утім при реальній сукупності можлива, так звана, зовнішня одночасність вчинюваних діянь. Така комбінація злочинів припустима лише в певних ситуаціях, зокрема, коли діяння, які вчиняє суб'єкт, не мають загальних ознак, наприклад, особа незаконно зберігає вогнепальну зброю (ч. 1 ст. 263 КК) і в той же час злісно ухиляється від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК). У даному випадку під час вчинення одного триваючого злочину, суб'єкт починає вчинювати інший триваючий злочин, і обидва діяння здійснюються на стадії закінченого злочину доти, доки «злочинний стан» особи не буде припинений (присічений). Це також є реальна сукупність злочинів.

Злочини при реальній сукупності можуть бути однорідними чи різнорідними (іноді тотожними), закінченими і незакінченими, а також вчиненими особою в співучасті чи одноособово. Прикладом реальної сукупності закінченого і незакінченого злочинів може стати ця кримінальна справа.

Ідеальна сукупність буде у випадках, коли однією і тією самою дією винна особа вчиняє два чи більше злочинів, передбачених різними статтями КК (наприклад, суб'єкт підпалює будинок, бажаючи позбавити життя потерпілого, який там перебуває). У даному випадку однією дією вчинюється два окремих злочини: умисне знищення чужого майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК) і умисне вбивство з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК).

При ідеальній сукупності особа іноді вчиняє дію, яка є замахом на певний злочин, і одночасно містить у собі ознаки іншого, закінченого злочину. Вказані ситуації найчастіше мають місце при так званому «відхиленні дії або удару». Наприклад, особа, бажаючи заподіяти смерть потерпілому, стріляє в нього з рушниці, але фактично заподіює тяжкі тілесні ушкодження іншій особі. Тут за допомогою однієї дії (пострілу з рушниці) вчинюються два самостійні злочини: замах на умисне вбивство першої особи (ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК) і необережне спричинення тяжкого тілесного ушкодження іншій особі (ст. 128 КК).

Принципові відмінності між ідеальною і реальною сукупністю полягають у тому, що у першому випадку однією дією (бездіяльністю) вчинюються два або більше різнорідних злочинів, в той час як при реальній сукупності кожне з діянь, вчинених суб'єктом, є самостійним злочином, які можуть бути як різнорідними, так і однорідними, а іноді, навіть, тотожними. У останньому випадку реальна сукупність одночасно є повторністю злочинів, чого не може бути при ідеальній сукупності. При реальній сукупності злочини мають один спільний елемент – суб'єкта, а при ідеальній – зв'язок між діями, що її утворюють, більш тісний: їх об'єднує не тільки спільний суб'єкт, але і спільна дія.

Окрім того, при ідеальній сукупності між вчиненими злочинами немає проміжку часу, а при реальній сукупності злочини вчинюються у різний час, хоча і можуть бути пов'язані між собою.

Відмінності між ідеальною і реальною сукупністю спостерігаються також при вирішенні питань щодо закінчення строків давності кримінального переслідування (ст.49 КК). При ідеальній сукупності строки давності починають обчислюватись одночасно за обидва злочини, а тривалість їх визначається залежно від того, який із злочинів, що входять до ідеальної сукупності, є більш тяжким. При реальній сукупності перебіг давності може перериватись, якщо до закінчення строків давності особа вчинить новий злочин середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Обчислення давності в цьому разі починається з дня вчинення нового злочину, і строки давності обчислюються окремо за кожний злочин.

Кваліфікація сукупності злочинів. Відповідно до приписів ч.2 ст. 33 КК при сукупності кожен злочин підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК. Як правило, різнорідні і однорідні злочини, із яких утворюється сукупність злочинів, передбачені в різних статтях Особливої частини КК, тому, звичайно, кількість статей, за якими кваліфікується діяння особи, дорівнює кількості злочинів. Кожне з вчинених діянь має отримувати самостійну кваліфікацію за окремою статтею Особливої частини КК. Кваліфікація дій особи при ідеальній, як і при реальній сукупності також завжди відбувається за різними статтями (або частинами однієї статті) Особливої частини КК

Як зазначалося вище, іноді різні частини однієї і тієї самої статті також можуть передбачати відповідальність за різні злочини. У цих та інших подібних випадках у різних частинах однієї статті КК містяться різні склади злочинів і мають місце самостійні санкції. Тому, наприклад, якщо особа привласнила офіційні документи, а потім незаконно заволоділа паспортом іншої особи, в її діях матиме місце сукупність злочинів: ч. 1 і ч. 3 ст. 357 КК.

Від сукупності злочинів слід відрізняти вчинення особою одиничного складеного злочину. Це є важливим для правильної кваліфікації. Поняття складеного злочину розглядалось нами в попередньої лекції. Нагадаємо, що в теорії кримінального права такі злочини часто іменують «сукупність злочинів, яка врахована законодавцем». У будь-якому випадку вчинення складеного злочину також мають місце два чи більше окремих діяння, кожне з котрих передбачено у самостійній статті Особливої частини КК в якості окремого складу злочину. Проте внаслідок органічного зв'язку між такими діяннями законодавець об'єднує їх в одиничний складений злочин, який кваліфікується за однією статтею Особливої частини КК. Отже, якщо вчинені особою діяння хоча і кваліфікуються за окремими статтями КК, але в законі існує норма, в якій передбачена відповідальність за їх «сумісне скоєння» – сукупність злочинів не утворюється. Наприклад, під час розбійного нападу потерпілому спричиняються тяжкі тілесні ушкодження. Тут має місце одиничний складений делікт, передбачений ч. 4 ст. 187 КК. В той же час умисне вбивство особи під час розбійного нападу не утворює ознак складеного злочину, тому що у КК наразі не передбачено норми, яка б об'єднувала ці два діяння у єдине ціле. Вчинене у даному випадку потребує кваліфікації за сукупністю злочинів: п. 6 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК.

Сукупність злочинів слід відмежовувати також і від конкуренції норм (кримінальних законів). Така конкуренція має місце там, де у КК є два чи більше кримінальних законів (статей КК), які рівною мірою передбачають караність даного діяння, тобто один і той же одиничний злочин одночасно підпадає під ознаки декількох норм КК.

Поняття рецидиву злочинів. Відповідно до ст. 34 КК рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Слово «рецидив» латинського походження й у перекладі означає «той, що повертається», «повторюється». Ознаки рецидиву такі:

1) особа вчиняє два чи більше одиничних злочинів, кожен з яких передбачений в Особливій частині КК в якості самостійного (окремого) складу злочину;

2) злочини, що утворюють рецидив, можуть бути тільки умисними. У постанові ПВСУ від 24 жовтня 2003 р «Про практику призначення судами кримінального покарання» у п.7 цілком слушно зазначається, що для вирішення питання про наявність рецидиву злочинів не має значення чи був закінченим умисний злочин, за який особа засуджується за останнім вироком або засуджувалась раніше, а також була вона виконавцем чи співучасником цих злочинів. Попередня судимість за необережний злочин будь-якого ступеня тяжкості не враховується при визначенні рецидиву;

3) злочини, з яких складається рецидив, віддалені один від одного проміжком часу, який може бути як досить тривалим (так званий рецидив, віддалений в часі), так і коротким;

4) особа, вчиняючи новий умисний злочин повинна мати не зняту або не погашену судимість за попередній умисний злочин. Оскільки відповідно до ч.1 ст. 88 КК особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості, то вчинення саме в цей період нового умисного злочину утворює з попереднім умисним злочином їх рецидив. Такий рецидив називається легальним рецидивом. У ст. 34 КК закріплено поняття саме легального рецидиву, тобто пов'язаного з наявністю судимості за раніше вчинений умисний злочин. Кримінально-правове значення має тільки легальний рецидив злочинів. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність у особи судимості за раніше вчинений злочин, суди мають враховувати положення статей 88, 89, 90, 108 КК та роз'яснення, наведені у постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості».

Види рецидиву. Залежно від характеру вчинених злочинів в теорії кримінального права рецидив поділяється на загальний і спеціальний. *Загальний рецидив* має місце там, де особа, в якій є попередня судимість за умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин, не

тотожний і не однорідний з попереднім. Загальний рецидив не впливає на кваліфікацію, але згідно з п. 1 ч. 1 ст. 67 КК розглядається як обставина, що обтяжує покарання.

Спеціальний рецидив має місце там, де особа, що має судимість за умисний злочин, вчиняє новий умисний злочин, тотожний або однорідний із попереднім. Наприклад, особа, що раніше була судимою за хуліганство, знову вчиняє такий самий злочин (ч. 3 ст. 296 КК), або особа, що має судимість за грабіж, знову вчиняє крадіжку. Спеціальний рецидив є більш небезпечним і передбачається в окремих статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака злочинів. Наприклад, в ст. ст. 133, 164, 165, 201, 296 КК цей вид рецидиву формулюється шляхом вказівки на вчинення злочину особою, «яка раніше була судимою за такий самий злочин».

За кількістю судимостей рецидив поділяють на простий (разовий) і складний (багаторазовий). Під *простим рецидивом* розуміють вчинення умисного злочину за наявності лише однієї судимості за попередній умисний злочин. *Складний рецидив* має місце при вчиненні нового умисного злочину за наявності декількох (двох та більше) попередніх судимостей за раніше вчинені умисні злочини. Простий і складний рецидив можуть утворювати як різнорідні, так і однорідні, й тотожні злочини. Якщо злочини різнорідні, то рецидив одночасно є загальним і простим (чи складним), наприклад, особа, що має непогашені судимості за крадіжку та хуліганство, вчиняє зґвалтування. При наявності судимостей за однорідні (тотожні) злочини, скажімо, за декілька грабежів, вчинення нового грабежу чи крадіжки утворить спеціальний складний рецидив.

За ступенем суспільної небезпечності розрізняють рецидив пенітенціарний та рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів. *Пенітенціарний рецидив* завжди пов'язаний із покаранням у виді позбавлення волі. Він має місце там, де особа, під час відбування покарання у виді позбавлення волі, знову вчиняє злочин, за який засуджується до позбавлення волі. Наприклад, втеча із місця позбавлення волі (ч. 1 ст. 393 КК) є загальним рецидивом, а повторна втеча, за умови, що особу за попередню втечу вже було засуджено, є спеціальним пенітенціарним рецидивом, передбаченим в ч. 2 ст. 393 КК. *Рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів* передбачає наявність судимостей саме за такі злочини, незалежно від послідовності їхнього вчинення. Наприклад, особа, що має судимість за умисне вбивство, і знову вчиняє умисне вбивство, буде відповідати за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК. У такому випадку має місце рецидив особливо тяжких злочинів.

В ст. 35 КК передбачено, що рецидив впливає на кваліфікацію злочину. Це, передусім, стосується випадків спеціального рецидиву. В окремих статтях Особливої частини КК рецидив злочинів передбачено як різновид повторності злочинів і, крім таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину повторно або його вчинення особою, яка раніше

вчинила відповідний злочин, він може бути виражений і такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину особою, раніше судимою за відповідний злочин (наприклад, ч.2 ст.133, ч.3 ст.213, ч.3 ст.296 тощо).

Рецидив, якщо він не передбачений у статті Особливої частини КК, як кваліфікуюча ознака злочину, відповідно до п.1 ст.67 визнається обставиною, що обтяжує покарання.

Як зазначалося, рецидив злочинів має спільні риси з повторністю злочинів. Ці види множинності злочинів співпадають у випадку, коли особа, маючи судимість за умисний злочин, протягом строку судимості вчиняє новий такий самий або однорідний злочин. Як бачимо, повторність умисних злочинів, пов'язана із засудженням, одночасно є спеціальним рецидивом. Проте окремі види рецидиву не можуть визнаватись повторністю. Наприклад, вчинення умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК) особою, яка має судимість за зґвалтування (ч. 1 ст. 152 КК), є рецидивом, проте не є повторністю. У той же час окремі види повторності ні за яких умов не утворюють рецидив. Так, не може визнаватись рецидивом повторність злочинів, не пов'язана із засудженням, так само, як і вчинення нового необережного злочину, тотожного з тим, за який особа має судимість, утворить повторність, але не буде рецидивом.